

อ่านเรื่อง อ่านโรค ตอนที่ 2 ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมการจัดการโรคระบาดในสังคม

จรรยา ยุทธพลนาวิ

ปริญฉัตร เวทยานุกุล

วิภาวดี โกะเค้า

บรรณารักษ์ ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

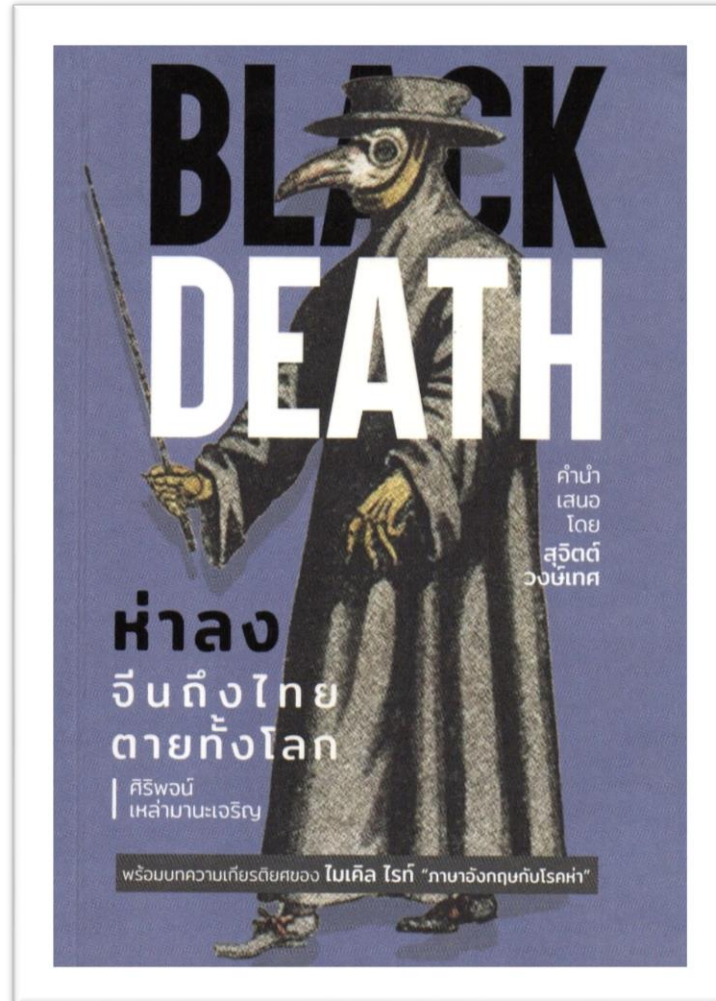
ตอนที่ 2 ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมการจัดการโรคระบาดในสังคม

โรคระบาดใหญ่ที่เคยแพร่ระบาดในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น คือ โรคทำ อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ ซึ่งทำให้ผู้คนเจ็บป่วยล้มตายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งบางโรคเป็นโรคที่ระบาดแพร่กระจายหลายพื้นที่ทั่วโลก

ในเอกสารประวัติศาสตร์มีการบันทึกเกี่ยวกับการแพร่ระบาดและการรับมือ การแก้ปัญหาจากโรคระบาดไว้ ทั้งในส่วนของความพยายามคิดค้นการปลูกฝีเพื่อรักษาไข้ทรพิษของนายแพทย์บริดเลย์ รวมถึงการประกาศให้ควบคุมการระบาดของอหิวาตกโรคด้วยการรักษาความสะอาด ตลอดจนการนำความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาใช้เพื่อวางรากฐานการสาธารณสุขในประเทศไทย

Black Death ห่าลง จีนถึงไทย ตายทั้งโลก

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ

Black Death เป็นชื่อเหตุการณ์โรคระบาดในประวัติศาสตร์โลกที่ทำให้มีคนตายนับล้าน **Black Death** หรือกาฬโรคนั้น โดยมากเชื่อกันว่าเชื้อโรคเพาะตัวที่เมืองจีนในต้นศตวรรษที่ 14 ระบาดโดยมีหมัดหนูเป็นพาหะ แพร่เข้ามาสู่คนที่อาศัยตามเมืองท่าซึ่งสำเภากิจนแวะจอดขนถ่ายสินค้า สำเภากิจนได้เลาะเลียบชายฝั่งติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองรอบอ่าวไทยตั้งแต่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา นั่นจึงเป็นสาเหตุสำคัญของการแพร่โรคระบาดจากจีนถึงไทย แล้วค่อยแพร่ไปยุโรปตามเส้นทางสายไหมโดยอาศัยหนูในท้องเรือสินค้า

การระบาดของกาฬโรคนั้นเกิดขึ้นอย่างน้อย 3 ครั้ง คือ 1. การระบาดครั้งใหญ่ที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล แห่งจักรวรรดิไบแซนไทน์ เมื่อปี พ.ศ. 1085 การระบาดครั้งนี้ทำให้โรคแพร่กระจายไปรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน

2. การระบาดในช่วงปลายยุคกลางของยุโรปที่ทำให้เกิดการเรียกโรคนี้อีกว่า “Black Death” เป็นที่มาของชื่อ “กาฬโรค” 3. การระบาดใหญ่ครั้งสุดท้าย มีรายงานครั้งแรกใน พ.ศ. 2439 และได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วโลก รวมถึงพื้นที่โลกใหม่อย่างทวีปอเมริกา นับเป็นครั้งแรกที่ความตายสีดำแพร่ระบาดออกไปพื้นที่โลกเก่า ก่อนจะมีรายงานการระบาดใหญ่ครั้งสุดท้ายที่แมนจูเรีย เมื่อปี พ.ศ. 2454

โรคระบาดที่เมืองแอสโดด (The Plague at Ashdod) ภาพเขียนสีน้ำมันบนผ้าใบฝีมือ นิโกลาส์ ปุสแซง (Nicolas Poussin)

ขณะที่ **โรคห่า** มักมีการเข้าใจว่าเป็น “อหิวาตกโรค” แต่จากตำนานเรื่องพระเจ้าอุทองอพยพหนีโรคห่าหนีนั้น ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากเพียงพอที่จะยืนยันได้ว่า “โรคห่า” ที่พระเจ้าอุทองพาผู้คนอพยพหนีจากเมืองเดิมแล้วมาสถาปนารุงศรีอยุธยา คือ “อหิวาตกโรค”

ผู้เขียนจึงได้สืบค้นประวัติศาสตร์การระบาดของโรคและเทียบเคียงระยะเวลาการระบาด แล้วจึงสันนิษฐานว่าโรคห่าอีกโรคหนึ่งที่ระบาดตั้งแต่จีนถึงยุโรป คือ กาฬโรค ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 1874–1897 ซึ่งคาบเกี่ยวกับการสถาปนารุงศรีอยุธยา

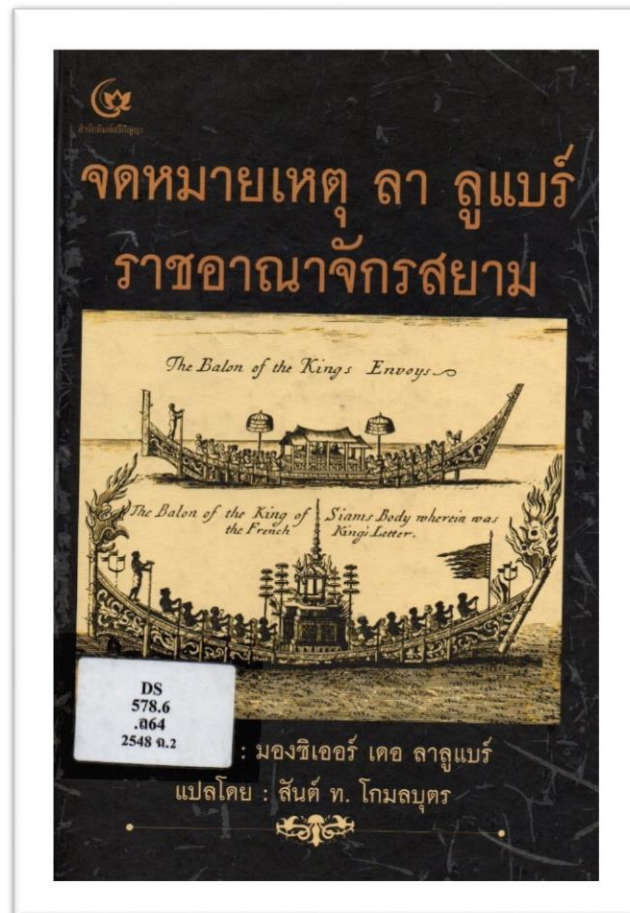
“กาฬโรค” แพร่ระบาดเข้ามาในอุษาคเนย์ตามเส้นทางการค้าโลกข้ามมหาสมุทรจากจีนตั้งที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว เมืองท่าอีกแห่งหนึ่งที่สำคัญคือ นครศรีธรรมราช ปรากฏหลักฐานเรื่อง “ไชยมบน” ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่า เป็นโรคระบาดที่ทำให้มีคนตาย โดยนัยยะแล้ว มีความหมายเทียบเคียงกับ “โรคห่า” คือไม่ได้ระบุชัดเจนว่าหมายถึงโรคใด สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เสนอข้อสันนิษฐานโดยอาศัยแนวทางของอัลเบิร์ต บาฟ (Albert C. Baugh) และ โทมัส เคเบิล (Thomas Cable) ที่กล่าวในหนังสือเรื่อง A History of the English Language

ถึงการระบาดของกาฬโรคจนทำให้ผู้คนในเกาะอังกฤษล้มตายกว่าร้อยละ 30 ทำให้ภาษาฝรั่งเศสที่แพร่หลายในชนชั้นสูงเริ่มหายไปและชนชั้นแรงงานที่มีบทบาทในสังคมจึงฟื้นความนิยมภาษาอังกฤษขึ้นอีกครั้ง เช่นกันกับการระบาดของกาฬโรคที่ทำให้กลุ่มคนชั้นสูงในอยุธยาเสียชีวิตจำนวนมาก ทำให้ผู้ที่พูดภาษาเขมรได้ล้มหายตายจากไป กลุ่มคนที่พูดภาษาไทย-ลาวที่แต่เดิมไม่ได้เป็นชนชั้นสูงเข้ามามีบทบาทแทน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

ประวัติการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวที่ผู้เขียนหยิบมาอภิปราย เป็นเพียงคำตอบส่วนหนึ่งของบทพิสูจน์ว่าตำนานเรื่องพระเจ้าอยู่หัวหนี่โรคท่ามาสร้างกรุงศรีอยุธยาจริงหรือไม่ “โรคท่า” จึงไม่ควรหมายถึง “อหิวาตกโรค” เพียงอย่างเดียวเสมอไป และไม่ควรปฏิเสธความเป็นไปได้ว่า “กาฬโรค” ระบาดจากจีนเข้ามาในอุษาคเนย์และกรุงศรีอยุธยา

จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ : ราชอาณาจักรสยาม

มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร

มงซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เป็นเอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส เข้ามาเพื่อทูลพระราชสาส์นเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา

จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ถูกบันทึกขึ้นในราวปี พ.ศ. 2231 โดยพรรณนาถึงกรุงศรีอยุธยาซึ่งตรงกับช่วงปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีเนื้อความพรรณนาในหลากหลายด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การกินอยู่ การแต่งงาน ขนบธรรมเนียมประเพณี การปกครอง และเรื่องต่างๆ ไป

นอกจากการบันทึกด้วยลายลักษณ์อักษร ลาลูแบร์ยังบันทึกเป็นภาพวาดเพื่อช่วยอธิบายเนื้อหาที่บันทึก จดหมายเหตุฉบับนี้อาจจะมีเนื้อหาที่ไม่ถูกต้องทั้งหมด เนื่องจากลาลูแบร์อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเพียง 3 เดือน 6 วัน เท่านั้น แต่ก็มีข้อความหลายประการที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์ การสาธารณสุขสมัยกรุงศรีอยุธยา

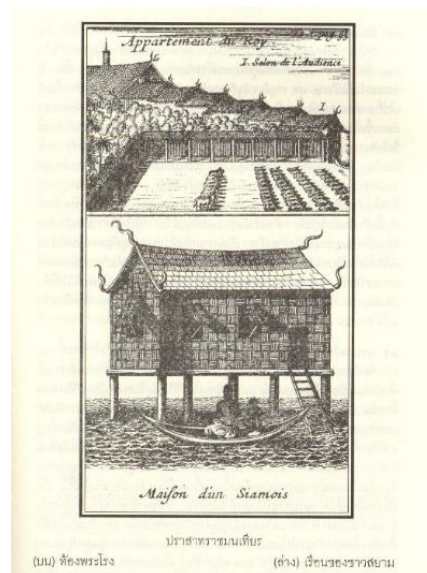
ลาลูแบร์ได้พรรณนาเรื่องของโรคภัยไข้เจ็บของชาวสยามว่า มีอายุไม่ยืนจากการดื่มสุรา ชาวสยามผจญกับโรคภัยไข้เจ็บก็คือโรคป่วงที่เกิดจากอาหารเป็นพิษทำให้เกิดอาการท้องร่วง และโรคบิดที่เกิดจากการดื่มน้ำไม่สะอาด เจ็บปนกรดหรือเป็นน้ำที่ไม่ได้ตกตะกอนไว้อย่างน้อยสามสัปดาห์ถึงหนึ่งเดือน หากใครเป็นโรคดังกล่าวแล้วก็ยากที่จะรักษาได้เพราะอาจทำให้ถึงแก่ความตายได้ในที่สุด

โรคติดต่อที่ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมากคือโรคห่า หรือที่เรียกว่าโรคฝีดาษ (หรือไข้ทรพิษ) ผู้คนที่ตายด้วยโรคดังกล่าวจะถูกฝังศพโดยไม่ได้เผาศพ ลาลูแบร์ได้บันทึกลักษณะเรือนของชาวสยามที่มักเป็นเรือนไม้ริมน้ำ ซึ่งชาวสยามได้นำน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติมาใช้ในการอุปโภคบริโภคเป็นปัจจัยหนึ่งให้เกิดโรคป่วงและโรคบิด ตามที่เขาได้กล่าวไว้ในเรื่องเครื่องดื่มสามัญของชาวสยาม

“... โดยที่ชาวสยามไม่ได้ไปตวงตักมาจากต้นน้ำซึ่งคงอยู่ไกลมาก ฉะนั้น น้ำที่ได้มา (จากแม่น้ำลำคลอง) นั้นจึงสะอาด ก็ต่อเมื่อได้ตักค้างไว้หลายๆ วัน...”

ภาพบน ท้องพระโรง

ภาพล่าง เรือนของชาวสยาม

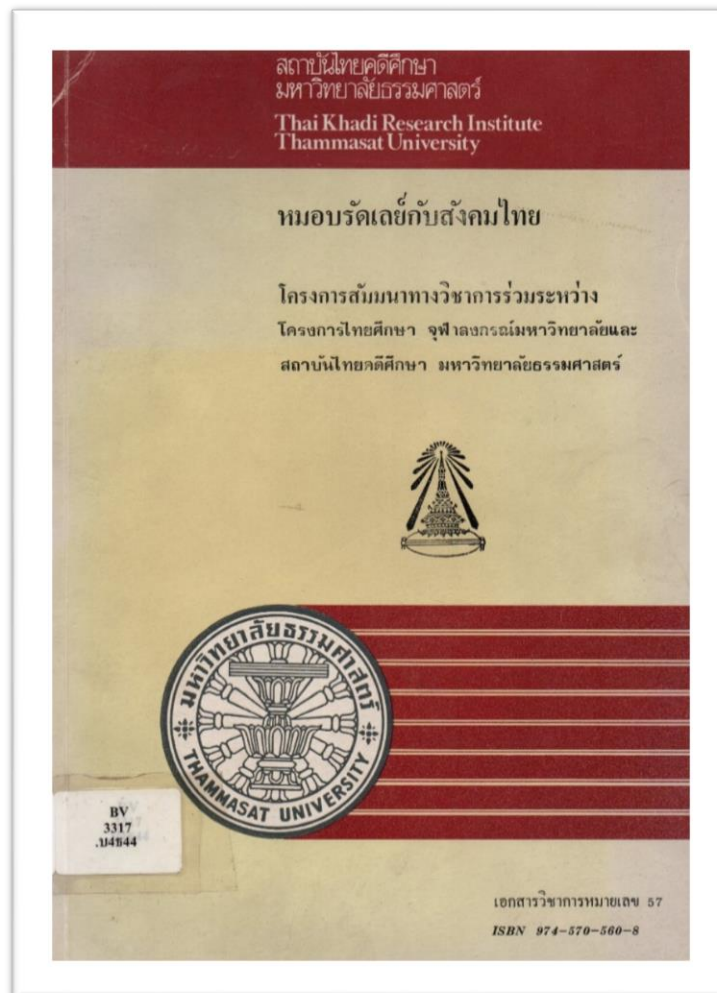

ปราสาทราชมนเฑียร (บน) ท้องพระโรง (ล่าง) เรือนของชาวสยาม

ธรรมเนียมของผู้คนในสมัยนั้นมีความเชื่อว่าการเผาศพคือการสนองคุณให้แก่ผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย ภายหลังจากการฝังศพผู้ที่ตายด้วยโรคห่าได้ 3 ปี ก็จะขุดศพที่เคยถูกฝังไว้ขึ้นมาเผาศพให้ เนื่องจากเคยขุดศพที่ถูกฝังขึ้นมาเร็วกว่านั้นพบว่าทำให้โรคห่ากลับมาระบาดอีกครั้ง

หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

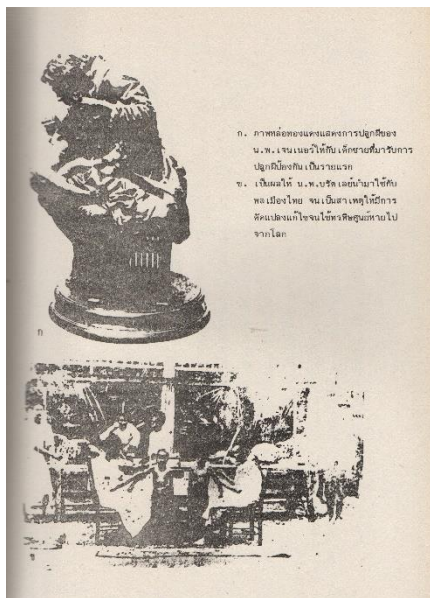

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่รวบรวมบทความประกอบการสัมมนาเรื่อง หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย ในโอกาสครบ 150 ปีที่หมอบรัดเลย์เดินทางมาถึงเมืองไทย มีเนื้อหาที่น่าสนใจทั้งในเรื่องของการแพทย์และการพิมพ์ที่หมอบรัดเลย์นำมาสู่ประเทศไทย

ในงานเขียนชิ้นนี้ สรุปลงสาระสังเขปเรื่อง **หมอบรัดเลย์กับการแพทย์** จากเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง **หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย** ผลงานที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของหมอบรัดเลย์หรือนายแพทย์แดน บีช แบรดลีย์ (Dan Beach Bradley) คือการคิดค้นการปลูกฝีเพื่อป้องกันไข้ทรพิษ

ในอดีตโรคระบาดร้ายแรงคือ โรคไข้ทรพิษระบาด เป็นโรคที่นำกลัวมาก มีคนตายเป็นจำนวนมาก ในสมัยอยุธยาจัดการกับศพผู้ป่วยที่เสียชีวิตจากโรคไข้ทรพิษด้วยการฝัง และ “ไข้ทรพิษสูญหายไปจากโลกแล้ว” จากการประสบความสำเร็จในการปลูกฝีป้องกันโรคไข้ทรพิษโดยนายแพทย์เจนนอร์ (Edward Jenner) ซึ่งการทดลองเป็นผลสำเร็จครั้งแรกในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2383 หลังการระบาดของโรคนี้ ในปี พ.ศ. 2385 หมอบรัดเลย์ใช้ความพยายามในการทดลองปลูกฝีอยู่หลายปีหลังจากที่ นายแพทย์เจนนอร์ พบวิธีปลูกฝีแล้ว โดยการใช้สะเก็ดพันธุ์หนองฝีโคซึ่งมีขั้วขนนารีผู้หนึ่งนำมาจากเมืองบอสตัน ประเทศอเมริกา

การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษนับเป็นงานสาธารณสุขที่สำคัญ นายแพทย์มนัสวี อุณหนันท์ จึงเสนอว่า “พ.ศ. 2383 เป็นปีที่ได้เริ่มมีการสาธารณสุขครั้งแรกในไทย และนายแพทย์บรัดเลย์ก็ควรถูกยกย่องว่าเป็นผู้ริเริ่มงานสาธารณสุขด้านการป้องกันโรคของเมืองไทยโดยแท้”

ก. ภาพหล่อทองแดงแสดงการปลูกฝีของ น.พ. เจนนอร์ให้กับเด็กชายรับการปลูกฝีป้องกันเป็นรายแรก
ข. เป็นผลให้ หมอบรัดเลย์นำมาใช้กับพลเมืองไทย จนเป็นสาเหตุให้มีการตัดแปลงแก้ไขจนไข้ทรพิษสูญหายไปจากโลก

ภาพ ก. ภาพหล่อทองแดงแสดงการปลูกฝีของ หมอเจนนอร์ให้กับเด็กชายที่มารับการปลูกฝีป้องกันเป็นรายแรก

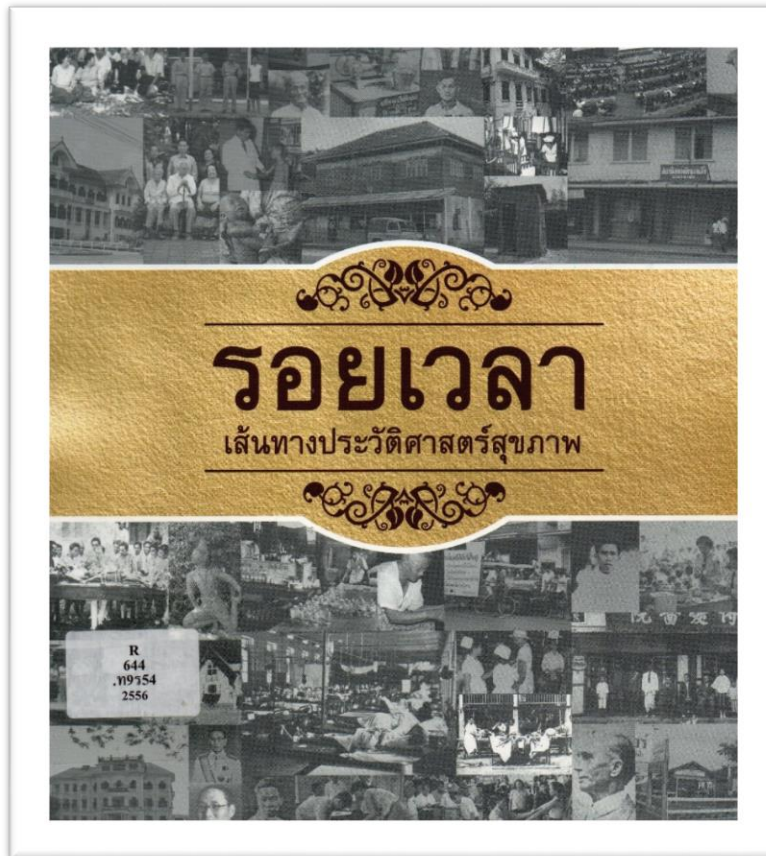
ภาพ ข. เป็นผลให้ หมอบรัดเลย์นำมาใช้กับพลเมืองไทย จนเป็นสาเหตุให้มีการตัดแปลงแก้ไขจนไข้ทรพิษสูญหายไปจากโลก

แม้จะทำการทดลองปลูกฝีสำเร็จ แต่ยังคงมีปัญหาเนื่องจากต้องนำเข้าสู่สะเก็ดพันธุ์หนองฝีโคซึ่งใช้เวลาในการเดินทางนานกว่าจะมาถึงสยาม หมอบรัดเลย์จึงทำการทดลองผลิตสะเก็ดพันธุ์หนองฝีโคด้วยตนเอง

ในปลายปี พ.ศ. 2385 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึงพระราชทานโคให้แก่ หมอบรัดเลย์เพื่อทำการทดลอง และในปีเดียวกันหมอบรัดเลย์ไม่สามารถป้องกันลูกสาวคนเล็กไม่ให้ติดเชื้อโรคไข้ทรพิษนี้ได้ จนทำให้ลูกสาวเสียชีวิตลงจากโรคไข้ทรพิษเมื่ออายุได้เพียง 7 เดือน

รอยเวลา : เส้นทางประวัติศาสตร์สุขภาพ

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์, วิชัย โชควิวัฒน์, โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์

หนังสือรอยเวลา : เส้นทางประวัติศาสตร์ทางสุขภาพ รวบรวมเรื่องราวการต่อสู้กับความเจ็บป่วย และโรคภัยไข้เจ็บของผู้คนในอดีต ผ่านการเรียงลำดับเหตุการณ์และรูปภาพที่เคยถูกบันทึกไว้ ซึ่งเป็นภาพที่หาชมได้ยาก โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ภาคที่ 1 ช่วง 3,000 ปีก่อนยุคปัจจุบัน-พ.ศ. 2367 (ยุคก่อนประวัติศาสตร์-รัชกาลที่ 2) ภาคที่ 2 ช่วง พ.ศ. 2368-2452 (รัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 5) และภาคที่ 3 ช่วง พ.ศ. 2453-ปัจจุบัน (รัชกาลที่ 6-รัชกาลที่ 9)

โรคระบาดหนึ่งที่น่าสนใจในอดีตซึ่งทำให้คนตายเป็นจำนวนมากและเกิดการระบาดอยู่หลายครั้ง จนทำให้เห็นถึงการต่อสู้และกระบวนการจัดการเพื่อหาทางแก้ปัญหาต่อโรคระบาด คือ **โรคอหิวาตกโรค หรือเรียกว่า โรคไข้ป่วงใหญ่** จากพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ระบุว่าระบาดมาทางทะเลจากเกาะหมาก (ปีนัง) เข้ามาทางเมืองสมุทรปราการจนถึงกรุงเทพฯ มีศพลอยมาตามน้ำเป็นจำนวนมาก วิธีแก้ปัญหาในเวลานั้นคือการทำพิธีอาถรรณียสูตรแต่พิธีดังกล่าวไม่สามารถทำให้โรคนี้นายได้และได้ยกเลิกพิธีนี้ไปในการระบาดครั้งต่อมา

ภาพ ลักษณะความแออัดของเรือนแพริมแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีตที่ผู้คนทั้งใช้น้ำและทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในน้ำ ทำให้เกิดโรคระบาดได้ง่าย

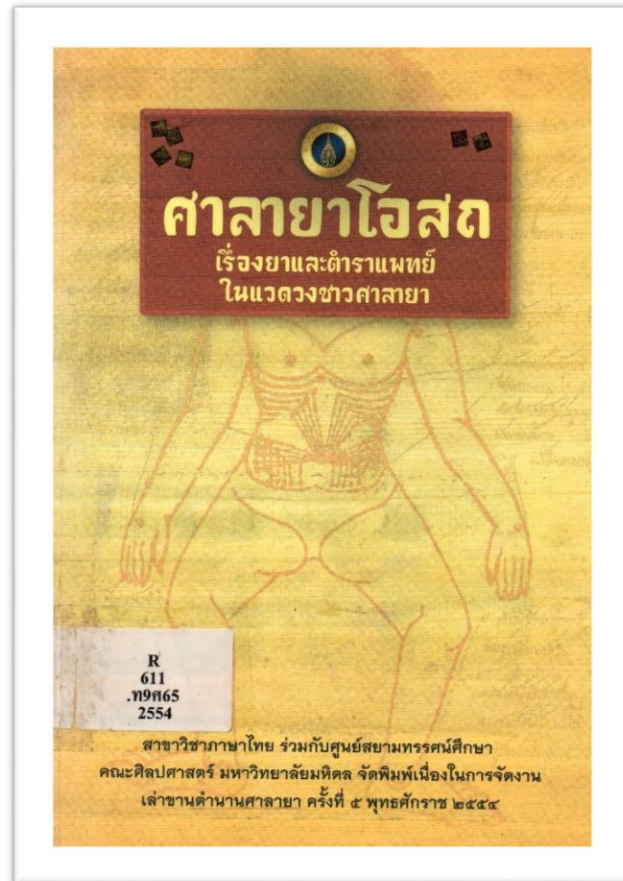
ภาพ แนวทางการรักษาโรคของหมอบรัดเลย์ที่เผยแพร่ในบางกอกรีคอร์เดอร์ หนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์

หมอบรัดเลย์ได้เสนอแนวคิดในการนำสาธารณสุขเข้ามาควบคุมการระบาดของอหิวาตกโรค ในหนังสือพิมพ์ บางกอกรีคอร์เดอร์ หลังจากเกิดการระบาดครั้งใหญ่เมื่อปี พ.ศ. 2392 โดยเสนอว่าเสนาบดีควรประกาศให้บ้านเรือนในกรุงเทพฯ ชำระล้างสิ่งสกปรกให้สะอาด หากใครไม่ทำตามจะถูกปรับเงินโดยอ้างอิงถึงกฎหมายที่ออกในยุโรปและอเมริกา แต่ทว่าความคิดเห็นดังกล่าวไม่ได้รับการตอบสนองในเวลานั้น

ในปี พ.ศ. 2424 เกิดการระบาดของอหิวาตกโรคอีกครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสถานพยาบาลชั่วคราวในพื้นที่ต่างๆ 48 แห่ง เมื่อโรคระบาดสงบลง ภายหลังแนวคิดนี้ได้นำมาสู่การจัดตั้ง “ศิริราชพยาบาล” เป็นโรงพยาบาลแห่งแรกและเปิดโรงพยาบาลในวันที่ 5 เดือน 6 พ.ศ. 2431

“ศาลา” “ยา” และ “โรคระบาด” วิธีการแพทย์แผนไทยในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชาวศาลายา
อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล ในหนังสือเรื่อง ศาลายาโอสถ เรื่องยาและตำราแพทย์ในแวดวงชาวศาลายา

กล่าวถึงที่มาของชื่อย่าน “ศาลายา” มาจากการที่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เป็นแม่กองขุดคลอง “มหาสวัสดิ์” และได้สร้างศาลาจำนวน 7 หลังไว้ระหว่างเส้นทางการขุดคลอง ซึ่งศาลาหลังตรงกลางนั้น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ให้เขียนตำรายา รักษาโรคต่างๆ ใส่แผ่นกระดานติดไว้ คนจึงได้เรียกศาลาหลังนั้นว่า ศาลายา และศาลาอีกหลังได้ใช้เป็นศาลาสำหรับปลงศพคนของท่าน จึงได้ชื่อเรียกว่า ศาลาทำศพ และเปลี่ยนเป็น ศาลาธรรมสพน์ในเวลาต่อมา

สาเหตุที่มีการบันทึกตำรายาไว้ที่ศาลานี้ มีความเกี่ยวโยงมาจากประวัติศาสตร์โรคระบาดในแขวงเมืองนครไชยศรี ในช่วงรัชกาลที่ 4-6 โดยมีเอกสารจดหมายเหตุบันทึกอาการป่วยของพระยาสุนทรบุรี เจ้าเมืองนครไชยศรี และการระบาดของอหิวาตกโรค ซึ่งทำให้ราษฎรล้มตายเป็นจำนวนมาก รวมถึงการจัดทำ “บาณูชีการ

รักษาพยาบาลในมณฑลนครไชยศรี ร.ศ. 128” นั้นได้กล่าวถึงโรคที่บันทึกไว้ 6 ชนิดและอหิวาตกโรคเป็นโรคที่
 ราษฎรเป็นมากที่สุด

จากปีศาจสู่เชื้อโรค : ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย

ชาติชาย มุกสง

หนังสือเล่มนี้ เริ่มต้นเนื้อหาด้วยการกล่าวถึง พัฒนาการของโรคระบาดในโลกตะวันตกและประสบการณ์
 เภษัชยโรคระบาด โดยเฉพาะปัญหาเรื่องจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16
 ทำให้เกิดความแออัดของผู้คน การสร้างที่อยู่อาศัยผิดสุขลักษณะ ของเสียจากโรงงาน ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดโรคติดต่อ
 เช่น ไข้รากสาดใหญ่ ปอดบวม ฝีดาษ วัณโรค

ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทางกรแพทย์ได้พบว่าสาเหตุของโรคนั้นเกิดจากสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กนำไปสู่การคิดค้นวิธีการรักษาโดยใช้ยากำจัด การฉีดวัคซีน การปลูกฝี ประกอบกับรัฐสมัยใหม่ให้ความสนใจการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะมากขึ้น โรคนั้นติดเชื่อจึงไม่ใช่ปัญหาสุขภาพสำคัญอีกต่อไป

A WARD IN THE HAMPSTEAD SMALLPOX HOSPITAL.

โรงพยาบาล Hampstead Smallpox ในกรุงลอนดอน ก่อตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาโรคนั้น (ฝีดาษ) สำหรับผู้ป่วยคนจนในเมือง โดยแรกเริ่มก่อตั้งเป็นโรงพยาบาลชั่วคราวใน ค.ศ. ๑๘๖๔ ระหว่างการระบาดของโรค และได้ก่อสร้างเป็นอาคารถาวรใน ค.ศ. ๑๘๘๒
ภาพจาก Wellcome Collection

ขณะที่ประวัติศาสตร์ความเจ็บป่วยในสังคมไทย โรคภัยไข้เจ็บที่เผชิญกับการระบาดอย่างรุนแรงมีอยู่ด้วยกัน 3 โรค ได้แก่ กาฬโรค อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ เนื่องจากคนไทยสมัยโบราณเชื่อกันว่าโรคนั้นเกิดจากการที่ผีทำ อำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิด โดยผู้เขียนอธิบายถึงกรณีพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 2 ให้ข้อมูลว่าการเกิดโรคนั้นมาจากผีโกรธและบันดาลให้เกิดโรค ราชสำนักสยามจึงได้จัดการกับโรคนั้นด้วยพิธีการทางศาสนา โดยให้พระสงฆ์ตั้งพิธีสวดอาถรรพณ์วิเศษ หรือที่รู้จักกันต่อมาว่า พระราชพิธีอาพาธ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ยกเลิกพิธีกรรมดังกล่าว และหันมาใช้ความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ที่ใช้การจ่ายยารักษาโรคแก่ราษฎรและใช้วิธีการทางสาธารณสุขเพื่อทำลายและป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโรคแทน

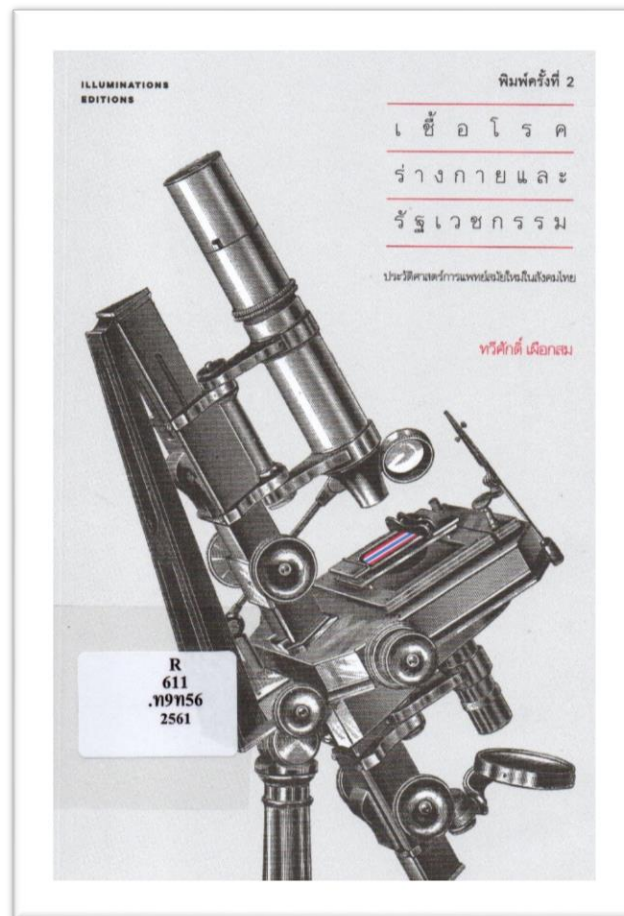

การทดลองปลูกมีซีทรพิษใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ของไทย
ภาพจาก มณี สุขประเสริฐ, ก้าวสู่ ๑ ศตวรรษงานป้องกันควบคุม
โรค (นนทบุรี : กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๖๐),
น. ๓๑.

หมอยะกำลังตรวจค้นหาผู้ป่วยโรคคุดทะราด
ภาพจาก มณี สุขประเสริฐ, ก้าวสู่ ๑ ศตวรรษงานป้องกันควบคุม
โรค (นนทบุรี : กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๖๐),
น. ๔๕.

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งทางการแพทย์สาธารณสุขไทย เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ. 2475 เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นรัฐประชาชาติ ซึ่งระบอบการเมืองใหม่ให้ความสนใจกับการสร้างคุณภาพของประชากร การแพทย์สมัยใหม่และการสาธารณสุขจึงเป็นเครื่องมือของรัฐ รวมถึงรัฐบาลคณะราษฎรได้มีนโยบายในการสร้างรัฐไทยให้กลายเป็น “รัฐเวชกรรม” ซึ่งมีผลให้การแพทย์และสาธารณสุขขยายตัว และกลายเป็นสถาบันที่ผลิตความรู้ทางสุขภาพที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนเพื่อสนับสนุนกลไกของรัฐ โดยเริ่มต้นด้วยการสร้างโรงพยาบาลที่จังหวัดชายแดนในระยะแรกเพื่อต้องการ “อวด” ประเทศเพื่อนบ้าน ก่อนที่จะขยายบริการทางการแพทย์ไปสู่ชนบทเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขได้ง่ายขึ้น เป็นการสร้างอำนาจทางการแพทย์ควบคู่ไปกับการสร้างอำนาจของรัฐ

เชื้อโรค ร่างกายและรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย
ทวิศักดิ์ เผือกสม

ผู้เขียนได้ค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์ว่าด้วยเรื่องของการแพทย์ตะวันตก “ก่อนสมัยใหม่” การแพทย์สมัยใหม่และระบบการดูแลสุขภาพในสังคมไทย เปิดเรื่องด้วยการแพทย์ตะวันตกที่เริ่มต้นขึ้นช่วงกรุงศรีอยุธยา โดยความรู้ทางการแพทย์ตะวันตกเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีการจัดตั้งสถานพยาบาลของมิชชันนารี ซึ่งทำให้การแพทย์แบบจารีตของไทยเริ่มปรากฏอิทธิพลจากตะวันตก ทั้งองค์ประกอบทางเภสัชจนถึงตำรายา พัฒนาการทางการแพทย์ของไทยเป็นไปอย่างต่อเนื่องจากการเข้ามาของมิชชันนารีกลุ่มต่างๆ ที่นำความรู้และวิทยาการมาเผยแพร่ให้ชนชั้นนำ จนกระทั่งการแพทย์ของไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ภายหลังจากที่ แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) ได้ใช้ความรู้เรื่องการผ่าตัดและการปลูกฝีให้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley)

แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley)

การเปลี่ยนแปลงไปสู่การแพทย์สมัยใหม่ของตะวันตก ซึ่งมีหลักอยู่ที่การค้นพบและพิสูจน์ว่าเชื้อจุลินทรีย์ที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าคือสาเหตุของการเกิดโรค หรือที่เรียกว่าการแพทย์หลังปาสเตอร์ สิ่งที่น่าสนใจในการเปลี่ยนผ่านเพื่อเข้าสู่ยุคการแพทย์สมัยใหม่ของประเทศไทย คือการที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ มีความเห็นว่าการประกาศใช้กฎหมายตั้งด่านกักเรือในขณะที่เกิดกาฬโรคนี้จะทำสะดวกมากขึ้น นั่นเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าการแพทย์ในสังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอีกระดับ

นอกจากนี้ ผู้เขียนชี้ชวนให้เห็นถึงความสำคัญการแพทย์สมัยใหม่ และระบบการดูแลสุขภาพในสังคมไทย ในประเด็นหลัก 3 ประการ นั่นคือ การเข้ามาของความคิดเรื่องเชื้อโรคในสังคมไทยช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นับตั้งแต่ นายแพทย์เอช. แคมเบล ไฮเอต (H. Campbell Hight) ได้เสนอมาตรการเพื่อป้องกันไม่ให้กาฬโรคเข้ามาระบาดในกรุงเทพฯ ด้วยการกักด่านตรวจเรือ หามาตรการกักไม่ให้กาฬโรคที่ระบาดอยู่ถูกเก็บเข้ามายังแผ่นดินใหญ่ และการจัดการสุขาภิบาลในกรุงเทพฯ ที่ไม่ควรจัดเฉพาะภายในกำแพงพระนคร

ประการต่อมา กล่าวถึงการดูแลสุขภาพกับร่างกายของพลเมือง ที่เริ่มจากแนวคิดในการเพิ่มพลเมืองด้วยการใช้ระบบสาธารณสุข อันเป็นการก้าวเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ที่ไม่สามารถยกทัพไปกวาดต้อนประชากรอย่างในอดีต รวมถึงความคิดเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของพลเมืองให้แข็งแรงเพื่อเพิ่มควมมีประสิทธิภาพในการผลิตส่งผลให้มีความพยายามในการจัดตั้งและขยายกิจการสุขาภิบาลออกไปตามหัวเมือง

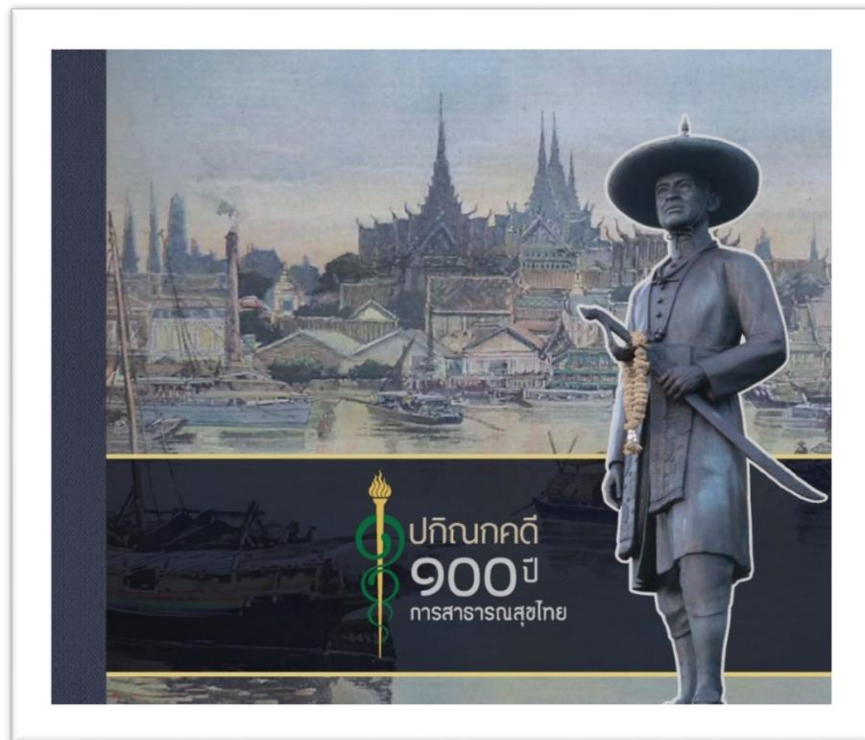
รวมถึงการขยายตัวของโรงพยาบาลและการให้ความสำคัญกับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ ภายหลังจากการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงพยาบาลศิริราช ในปี พ.ศ. 2433 ในระยะแรกหลักสูตรของโรงเรียนแพทย์ที่จัดตั้งขึ้นนั้นแตกต่างจากความรู้ทางการแพทย์แบบจารีตของไทย โดยเฉพาะการเรียนเกี่ยวกับกายวิภาค

ภายหลังจากได้รับความช่วยเหลือด้านแพทยศาสตร์ศึกษาจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ หลักสูตรการแพทย์จึงมีความทันสมัยขึ้น มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียนแพทย์

นโยบายดังกล่าวมีความเกี่ยวเนื่องกับการวางนโยบายของรัฐในด้านการสาธารณสุขเพื่อสร้างให้พลเมืองมีสุขอนามัยที่ดี รวมถึงแนวความคิดในการสร้างรัฐเวชกรรม ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แม้ยังไม่ชัดเจนในความหมายของคำว่ารัฐเวชกรรมมากนัก แต่ความคิดนี้ก็นำไปสู่โครงการอนามัยหัวเมือง ซึ่งต้องการขยายความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่โดยมีโรงพยาบาลเป็นจุดหมายสำคัญ รวมถึงความคิดการสร้างชาติด้วยโครงการสร้างความแข็งแรงให้แก่ร่างกายของประชาชนพลเมืองของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อันส่งผลให้เกิดนโยบายการจัดตั้งโรงพยาบาลชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานที่ช่วยให้รัฐสามารถควบคุมสุขภาพพลานามัยของประชากรในระดับครัวเรือนได้

ปกิณกคดี 100 ปี การสาธารณสุขไทย

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, บรรณาธิการ

เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี ของการจัดตั้งกรมสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุขจัดทำหนังสือเรื่อง “ปกิณกะ 100 ปีการสาธารณสุขไทย” เพื่อนำเสนอประวัติศาสตร์สาธารณสุขไทย จำนวน 100 เรื่อง ซึ่งทำให้เห็น

ภาพรวมและพัฒนาการของการสาธารณสุขในไทย เริ่มตั้งแต่การเจ็บไข้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีข้อมูลจากการขุดค้นแห่งโบราณคดีโคกพนมดี จังหวัดชลบุรีที่ทำให้ทราบข้อมูลการเจ็บป่วยทั้งโรคระบาด การเสียชีวิตของเด็กแรกเกิด การเจ็บป่วยของสตรีที่เนื่องมาจากการตั้งครรภ์บ่อย รวมถึงหลักฐานการก่อตั้ง “อโรคยาศาล” ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นข้อบ่งชี้ว่าโรงพยาบาลไม่ได้มีอยู่แค่เพียงในสังคมที่ทันสมัยแล้วเท่านั้น

ส่วนการสาธารณสุขในยุคประวัติศาสตร์ เริ่มต้นที่หลักฐานการรักษาพยาบาลในสมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ 1 ที่เชื่อว่า “พระขงพงศ์” เป็นเทวดาอารักษ์ที่ต้องทำพิธีกรรมเช่นสรวงดังมีการพบตุ๊กตาเสียกบาลจำนวนมาก

ในสมัยต่อมาปรากฏตำนานตั้งกรุงศรีอยุธยาเรื่องพระเจ้าอู่ทองอพยพหนีโรคห่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โรคระบาดโดยเฉพาะไข้ทรพิษเป็นปัญหาที่ร้ายแรง พบการแพร่ระบาดขึ้นหลายครั้ง การแพทย์ในราชสำนักจะมี “หมอหลวง” คอยให้การรักษา ส่วนชาวบ้านธรรมดาจะอาศัยการรักษาจาก “หมอเชลยศักดิ์” และ “หมอพระ” ในยุคนี้ความรู้การแพทย์จากตะวันตกเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาด้วยคณะมิชชันนารี ทั้งยังเริ่มมีการจัดการระบบประปาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสุขาภิบาลครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงอาศัยความรู้ทางการแพทย์จากกรุงศรีอยุธยาสืบมา จนกระทั่งวิทยาการของชาวตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามา โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลที่ 4 ทรงเปิดรับความรู้จากชาวตะวันตกและยอมรับเทคโนโลยีใหม่ พร้อมขุนนางชนชั้นสูงจำนวนหนึ่งที่ได้เปิดรับวิทยาการตะวันตกก่อนที่จะแพร่หลายอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 พร้อมทั้งเป็นช่วงที่มีการจัดการด้านสาธารณสุขอย่างเป็นระบบมากขึ้น ทั้งในเรื่องการสร้างโรงพยาบาลศิริราช การจัดตั้งโรงเรียนแพทย์ ขยายการสาธารณสุขออกไปยังหัวเมืองและสนับสนุนระบบสุขาภิบาล การพัฒนาด้านการแพทย์และการสาธารณสุขยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่องควบคู่กันกับการพัฒนาประเทศเมื่อเข้าสู่รูปแบบรัฐสมัยใหม่มาจนถึงในปัจจุบัน

นอกจากนี้ คณะผู้จัดทำยังได้รวบรวมสิ่งสำคัญทางการแพทย์และการสาธารณสุขไทย ไม่ว่าจะเป็น เวชกรรมและเภสัชกรรมไทย หมอพื้นบ้าน การเจ็บป่วยและโรคระบาด ร้านยาของหมอบรัดเลย์ หมอแฮ้าส์ และการผ่าตัด การคลอด หมอตำแย การอยู่ไฟกับการแพทย์สมัยใหม่ ความเชื่อเรื่องอายุพิศม์กับโรคระบาด บุคคลสำคัญในการสาธารณสุขไทย การสร้างโรงพยาบาลในยุคแรก การป้องกันโรคระบาดด้วยการกักกันโรค (Quarantine) พัฒนาการของสถาบันด้านการสาธารณสุขไทย นโยบายของรัฐด้านการสาธารณสุข การแพทย์ในยุคสงคราม พฤติกรรมด้านการสาธารณสุขของประชาชน ความตาย พิธีกรรมและความคิดหลังความตาย สุดท้ายได้กล่าวถึงหอบจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติและหอบประวัติศาสตร์สุขภาพกับการบันทึกประวัติศาสตร์ การแพทย์และสาธารณสุขในประวัติศาสตร์ไทย